

ДЫСКУРСНЫ АНАЛІЗ СМІ Ў ПАРАДЫГМЕ СУЧАСНАЙ КАМУНІКАТЫВІСТЫКІ

В. І. Іўчанкаў

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. Кальварыйская 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
diskurs03@mail.ru*

Медыадыскурс – дынамічны выразнік моўнымі сродкамі рэальнага і ўбачанага журналістам свету – з’яўляецца аўтарскім узнаўленнем эстэтычных, камунікатыўных і сацыяльна арыентаваныхсэнсаў. Яны дазваляюцьсканструяваць моўную карціну свету, паказаць гістарычныя асаблівасці развіцця грамадства і зафіксаваць «вобраз» эпохі. Публіцыстычны твор ёсць персаналізацыя таго, што адбываецца, у сувязі з чым значна ўзрастае роля дыскурснага аналізу СМІ як асобнага кірунку ў сферы камунікатывістыкі.

Ключавыя словы: медыятэкст; дыскурсны аналіз; камунікацыя; сацыяльны знак; камунікатыўны акт; лакуцыя; ілакуцыя; перлакуцыя; фрэйм.

ДИСКУРСНЫЙ АНАЛИЗ СМИ В ПАРАДИГМЕ СОВРЕМЕННОЙ КОММУНИКАТИВИСТИКИ

В. И. Ивченко

*Белорусский государственный университет,
ул. Кальварийская 9, 220004, г. Минск, Республика Беларусь,
diskurs03@mail.ru*

Медиадискурс – динамичный выразитель языковыми средствами реального и увиденного журналистом мира – является авторским воспроизведением эстетических, коммуникативных и социально ориентированных смыслов. Они позволяют сконструировать языковую картину мира, показать исторические особенности развития общества и зафиксировать «образ» эпохи. Публицистическое произведение есть персонализация происходящего, в связи с чем значительно возрастает роль дискурсного анализа СМІ как отдельного направления в сфере коммуникативистики.

Ключевые слова: медиатекст; дискурсный анализ; коммуникация; социальный знак; коммуникативный акт; лакуция; илакуция; перлакуция; фрейм.

Сістэмныя даследаванні ў рэчышчы тэорыі камунікацыі заканамерна прывялі да ўзнікнення міждyscyплінарных навук, базісным элементам якіх стаў прадукт інтэлектуальнай дзейнасці чалавека – тэкставыя і пазатэкставыя ўтварэнні. Медыятэкст як сродак камунікацыі ў комплексе ўнутрысістэмных сувязей стаў вывучацца параўнальна нядаўна.

XX ст. увайшло ў гуманітарыстыку як даследаванне тэксту, што кардынальна памяняла вектар перспектывы філалагічнай навукі – з структурнага на функцыянальны. Моўны факт, прэзентаваны ў камунікацыі, стаў разглядацца не з гледжання элементнага складу, а з пазіцый узаемаабумоўленасці і звязанасці ў сістэме тэксту. Пад мікраскопам стаў разглядацца мастацкі твор, выяўляюцца яго індывідуальна-аўтарская спецыфіка, паводле гарызантальнага і вертыкальнага кантэкстаў адшукваецца сувязь яго з часам, прасторай і месцам. У канцы XX ст. вучоныя асабліваю цікавасць пачынаюць праяўляць да вывучэння тэкстаў сродкаў масавай інфармацыі, у якіх адсочваецца сацыяльная функцыя маўлення. Журналісцкі твор паўстае як выразнік сацыяльнага дзеяння, камунікатыўная з’ява, што ўключае ў сябе і экстра- і інтралінгвістычныя структуры, фрэімы, ментальныя эпізоды і інш. У рэчышчы кагнітыўнай тэорыі ён становіцца шматабяцальным для вывучэння прадметам, у якім акумуляуюцца веды пра навакольны свет.

Мэтавае прызначэнне любога камунікатыўнага акту – інфармаваць, паўплываць і дасягнуць пэўнага эфекту (так рэалізуецца лакутыўна-ілакутыўна-перлакутыўны працэс). Для выканання названых функцый медыякантэнт мае комплексны арсенал спосабаў і прыёмаў, накіраваных на дасягненне значанага ўплыву. Такім чынам пастулюецца заканамерная цікавасць да функцыянавання вербальных знакаў у маўленні, што на сёння з’яўляецца прадметам прагматыкі. У канцы 30-х гг. XX ст. Ч. Морыс, разглядаючы навакольны свет як суму знакаў, выдзеліў з семіётыкі семантыку, якая вывучала адносіны знакаў да аб’ектаў, сінтактыку – галіну навуковага інтарэсу пра міжзнакавыя адносіны і прагматыку якая даследуе адносіны да вербальных знакаў, тэксту іх вытворцаў і стваральнікаў. Фарміраванне прагматыкі як галіны тэорыі камунікацыі пачынаецца з другой паловы мінулага стагоддзя пад уплывам ідэй Ч. Пірса, логіка-філасофскіх тэорый маўленчых актаў Дж. Осціна, Дж. Сёрля, З. Вандлера, прагматычнай тэорыі значэння П. Грайса, тэорый рэферэнцыі Л. Лінскага, П. Стросана

Паводле тэорыі маўленчых актаў у якасці асноўных адзінак камунікацыі выступаюць не асобныя словы, сказы, а шматпланавыя

па сваёй пабудове і вытворчасці пэўныя маўленчыя дзеянні (лакуцыі), якія выступаюць у якасці носьбітаў вызначаных пэўнымі ўмовамі камунікатыўных заданняў (ілакуцый) і накіраваны на дасягненне камунікатыўна-ўплывовага эфекту (перлакуцый). Д. Сёрль дадае яшчэ адзін план – прапазіцыянальныя акты, якія падзяляюцца на акты рэферэнцыі (адносіны да свету) і акты прэдыкацыі (выказванні пра свет). Асноўная ўвага распрацоўшчыкаў тэорыі маўленчых актаў прыпадае на апісанне структуры ілакутыўных актаў і іх класіфікацыі. Генералізуецца класіфікацыя, прапанаваная Дж. Сёрлем: асертывы (рэпрэзентатывы), задача якіх паведаміць пра становішча спраў і падаць мяркуючую ісцінасную ацэнку; дырэктывы як пабуджэнне адрасатаў да пэўных дзеянняў; камісівы як паведамленне пра ўзятая на сябе пэўныя абавязацельствы; экспрэсівы як выражэнне пэўнай псіхічнай пазіцыі ў адносінах да канкрэтнай сітуацыі; дэкларатывы, задача якіх паказаць на ўстанаўленне новага становішча спраў [2].

Адрозніваюцца прамыя (першасна перфарматыўныя) і непрамыя (пабочныя) маўленчыя акты. Прадметам апісання становяцца моўныя сродкі, у якіх выражаюцца ілакутыўныя мэты і функцыі, а таксама ўмовы камунікацыі. Аналізуецца паспяховая (удалая) рэалізацыя адпаведных ілакутыўных актаў (правілы прапазіцыйнага зместу). Дж. Сёрлем і Д. Вандэрвекенам распрацоўваецца ілакутыўная логіка [1]. Набыткі вучоных спрыяюць пранікненню пазнавальных маўленчых тэорый у практыку дыскурснага аналізу.

Семантычна арыентаваны і прагматычна арыентаваны напрамкі ў сучаснай тэорыі маўленчых актаў цесна змыкаюцца з дыскурсным аналізам. Даследаванне структуры маўленчых актаў вядзецца з пазіцый генератыўнай семантыкі Джэралда М. Сейдока, мадыфікацыі ў рэчышчы таксаноміі маўленчых актаў і іх трактоўка шырока вывучаюцца ў працах Д. Вундерліха, Т. Балмера, В. Брэненштуля, Д. Вандэрвекена, Д. Версурэна, Манфрэда Бірвіша, Жыля Факонье, Франсуа Рэканаты, Фэрэнца Кіфера, Вольфганга Мотча, Зено Вендлера, Ганны Вяжбіцкай, Ю. Апраэяна, М. Нікіціна і нш. С. Дэнісам даследуюцца перлакуцыі. Кола праблем, якія ўваходзяць у рэчышча тэорыі маўленчых актаў, паказвае, наколькі моцны ўплыў яна аказвае на развіццё камунікатывістыкі, дыскурснага аналізу, канверсачыйнага аналізу (асабліва на станаўленне нямецкай школы – аналізу размовы). На сёння тэорыя маўленчых актаў уключаецца ў прагматыку. Гэтае дало грунт для ўключэння метадалогіі і дэфінітыўнага апарату апошняй у дыскурсны аналіз і кагніталогію

Узгадаем, што асноваўкладальнікі дыскурснага аналізу пачыналі з даследавання тэкстаў праз прызму структуралізму (асемантычны дыстрыбуцыяналізм З. Харыса), трансфармацыйнай граматыкі, фармальна-лінгвістычнай логікі (кагерэнцыя і кагезія І. Гальперына). Дыскурсны аналіз на пачатку свайго станаўлення супадае са структуралісцкі арыентаванай граматыкай тэксту і нараджаецца ў тэорыі тэксту. Не падлягае сумненню, што ў сваім сучасным праяўленні ён складаецца на базе функцыянальна-лінгвістычных плыняў, на што натуральным чынам паўплывалі вучэнне пра камунікатыўна-прагматычныя мадэлі мовы і ідэі кагнітыўнай навукі. З гэтага часу ўвага даследчыкаў трывала праглядаецца ў аналізе дынамічнага характару дыскурсу не як статычнай камунікатыўнай з’явы, а як дынамічнага працэсу канструявання маўленчай рэчаіснасці рэпрадуцэнтам / журналістам і працэсаў інтэрпрэтацыі рэцыпіентам / «чалавекам успрымальным» (Дж. Браун і Дж. Юл, Т. А. ван Дейк). У полі пераважнай даследчай цікавасці апынуліся пытанні ўліку пры аналізе прагматычных фактараў і кантэксту дыскурсу (рэферэнцыі, імплікатуры, прэсупазіцыі), кантэксту сацыякультурнай сітуацыі, ролі топіка і тэмы, інфармацыйнай рэляцыі (тэматычнае – рэматычнае), кагезіі і кагерэнцыі, канвенцыянальных ведаў (фрэймы, скрыпты, сцэнарыі, схемы ментальныя мадэлі і інш.).

Статычная навука ў пазнанні камунікацыі ішла раней ад структуры, тады калі дзейнасная (дынамічная, працэдурная) прагматыка ідзе ад чалавека, яго камунікатыўных мэтаў, ад камунікатыўных сітуацый, у якіх галоўным суб’ектам ён з’яўляецца, выступае ў якасці або ініцыятара, лідара або ў пацыенснай ролі. Тады даследчык мае прастору для новага погляду на змест медыяфакта

Дыскурсны аналіз у рэчышчы сучасных даследаванняў арыентуецца на ўстаноўкі дзейснай парадыгмы. Медыятэкст ў ёй і анталогічна, і эпістэмічна ўключаецца ў камунікатыўнае вымярэнне, у якім з’яўляецца адным з найважнейшых інструментаў і найкаштоўнейшым прадуктам.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Searle J. R., Vanderveken D. Foundations of illocutionary logic. Cambridge: Universiti Press, 1969. 240 c.
2. Searle J. R. Speech Acts. Cambridge: Universiti Press, 1969. 256 c.